

ՊՐՈՑԵՍՈՐ ԼԵՄԱՆԻ

Նիւեթեր Հայաստանի Դատարանի պատմութիւնը:

Դատանքը այժմ աշխատանքի անօթ ներքին բուն միտադի արուեստի գործերուն, և նախ պղնձեայներուն:

20. Պղնձեայ աշտանակներ (136) կարգէ դուրս գեղեցիկ աշխատուած. երեք ոտքերով, որոցմէ մէկն երկու կտրուած է, իսկ աշտանակարունը երեք բեկոր է: Վառուելու նիւթ լեցնելու համար որոշուած տապակիկը այլ ևս բունին վրայ հաստատուն չկենար:

Բարձր ու կլոր խողովակաւոր բունն երեք աղեղնաձև ոտքերու վրայ ազատ սլանալով կը բարձրանայ: Խւրաքանչիւր ոտքի ծայրը եզան կնգակի ձև ունին և ոտքի բոլորաձևին վրայ նստած է թևաւոր ցուլ մը մարդկային գլխով, նման աստուրական պալատանց ղոնապահներուն, միայն թէ ոտից մէկուն վրայ միայն մնացած է ցուլն, իսկ միւս երկուքին վրայ կպցուած տեղը յայտնի է: Ոտքերու վերին ծայրը զբոնն կը պատէ բաժականման օղակ մը, որուն վերին եզերքը տերևներու պսակով մը զարդարուած է: Նման չորս բաժակներ կարգաւ ազդուցուած են բունի վրայ, և իրր վերջինն կը ծառայէ սկաւառակաձև տապակիկն, կորացուած եզերքով, որ անտարակոյս ծխանելի նիւթեր ղնելու կը ծառայէր. սա կարծել կու տայ թէ աշտանակն ծխելու խորան մ'էր, և թերևս մասնաւորաբար խալդիայի արեգական սաստուծոյն Արդինիսի: Այս կարծեաց հետ կը համաձայնին հին արեւելեան խորաններու վրայ յաճախ տեսնուող կենդանւոյ ոտքերն և թևաւոր կենդանիներն: Բնական է թէ միւս հին արեւելեան խորաններն — աստուրական, եբրայական, քանանացի և հիմնարական, — որոնք ըլլայ բուն ինքնին պահուած կամ միայն պատկերներու վրայ, քարով շինուած և աւելի զանգուածաւոր էին:

21. Խանրկեկ և ընդ ամէնն ՅԻհրդետր բարձր պղնձէ գահոյքի ոտք մը: Կը բաղկանայ

ա. սինաձև բունն մը, որ ունի երկու աստիճանաբար լայնցող օղակազարդեր, սոցա վրայ կայ դարձեալ վար երկնցող տերևներու բաժակ մը, դուրս ցցուած ինչպէս աշտանակին վրայ,

բ. մետաղէ կտորէ մը, որ բունին վրայ դրուած է քիւի մը նման, ինչպէս երկու իրարու կցուող ուղղանկիւն գերաններ, (26 և 13', հրդմետր երկայն):

Երկարագոյն ցօղունն ունի գրեթէ սրածայր յաւելուած մը: Այս յաւելուածը որոշուած էր, ինչպէս ստորին և վերին եզերքները զտնուող ակոյաները կը ցուցնեն, ուրիշ նիւթով շինուած գերանի մը մէջ խօթուելու:

Թէ սինաձև բունն և թէ մետաղէ վերին կտորն կը ցուցնեն թէ ժամանակաւ վրանին թանկագին նիւթերէ (մեծ մասը անշուշտ քար) բանուածք կար. զի հոն կան դեռ ծակեր և այլ խորութիւններ: Ասով կը պարզուի թէ, բացի յաւելուածի կտորէն, միւս մասերը յայտնի տեսնուելու կը ծառայէին:

Փաղղիացի առանձնականի մը քով կայ նոյն չափով, նոյն երևութով և նոյն տեղէն զտնուած կտոր մը, զոր Perrot-Chipiez II. 725 հրատարակած են: Սակ'ընծայէ կարեւոր ամբողջացում մը. վերի կտորին վրայ հանգչող առիւծ մը քանդակուած է:

22, 23. Պերլինու հաւաքածոյն ունի մասունքներ նոյն աթոռին կամ ուրիշի մը. արծուառիւծ մը և պղնձէ սինաակի կտոր մը:

Աստուրական ոճի նմանութեամբ շինուած արծուառիւծը, (երկայնքը՝ կտուցէն մինչև թևին ծայրը՝ 0,28 հրդմետր, իսկ մեծագոյն բարձրութիւնը 21,7), ունի թոշնոյ զլուխ և ճանկեր, մեծ ու երկայնափետուր թևեր: Թևին փետրաւոր կամ թեփոտ երեսն շատ ինամբողջ և նուրբ աշխատուած է: Աչքերն և յօնքերը ուրիշ նիւթով լեցուած էին:

Բրիտանական Թանգարանին մէջ կայ Թօփրաքզաւէէն ելած պղնձէ թևաւոր ցուլ մը, մարդկային բազուկներով որք կուրծքին վրայ խաչածեղած են: Լինչ հրաւարակեց զայն՝, Դէմքը, որ այժմ կը պակսի ուրիշ նիւթով մը շինուած ըլլալուն համար, պէտք է նմանապէս մարդկային եղած ըլլայ: Թէ Լոնտոնի ցուլն և Թէ Պերլինու արծուառիւծն ունին զլուխ ներուն վրայ յաւելուած կտոր մը, սին կրելու համար, և Լոնտոնի յաւելուած կտորին վրայ կայ միենոյն տերևազարդը, ինչ որ ունին Պերլինի սինը, և Թոփրաքզաւէի յաւելուածի վրայի զարդն տարբեր է:

Պերլինու սինը իւր 2.65 հրդմտոր հաստութեամբն կրնայ գեղեցկապէս յարմարիլ արծուառիւծի գլխին վրայի յաւելուածի տրամագծին (2.7 հրդմ.), նաև Լոնտոնի կենդանակերպը գէթ ըստ բարձրութեան կը համաձայնի Պերլինինին հետ: Ուստի շատ կարելի է թէ այս չորս կըտորները, որոնք զանազան հաւաքածոյներու մէջ կը գտնուին, կը վերաբերին զահոյքի մը, զոր՝ ասսուրական օրինակներու համեմատ վերակազմելու է:

24. Թօփրաքզաւէէն ելնող բազմաթիւ զարդատերևներ, իրարմէ անշատ բայց խրարու յարմարող:

25. Նոյնպէս Թօփրաքզաւէէն ելած է Պերլինու հաւաքածոյին վերաբերող մարդու արձան մը, կանգուն, «ներքինի» կոչուած (37.5 հրդմտոր բարձր, 10.5 լայն): Գլխաւոր մասերն պղնձէ են, որք, դեռ մնացած հետքերու համեմատ, ոսկիով պատուած ըլլալու են ժամանակաւ Դէմքը, զմարտաբար փնասուած, որ միակ վկայութիւնն է իտալեաց արական տիպարի, սպիտակ քարէ շինուած է, մինչդեռ աչքն ու վզազարդի ծակերն անտարակոյս թանկագին քարով լեցուած էին:

26. Նմանապէս Թօփրաքզաւէէն ելած

է Բրիտանական Թանգարանի պղնձէ փռոյգ (Fries) մը:

Այս կտորը, բացի բևեռագիրներէն, ունի նաև քանդակուած ու խնամքով և գեղեցիկ կերպով աշխատուած ցուլ մը, պարկած և ձախակողմ դարձած: Անոր աջակողմը կայ դեռ՝ հոսի մասն ուրիշ կենդանոյ մը, դէպ ի աջ դարձած: Քիչ մը վերև և ի մէջ երկու կենդանեաց կան վարդիկներ: Այս վարդիկներու մէջի մասն ինչպէս նաև կենդանեաց ինչ ինչ մասերն այժմ դատարկ են, որք ժամանակաւ լեցուած էին:

Բոլոր այս յիշեալ կտորներն, ինչպէս նաև թիւ 11ը, կը ցուցնեն իտալեաց սէրն առ այնպիսի աշխատութիւններ, որք քարի և մետաղի արուեստից խառնուրդ մ'են. միայն թէ իրենց մօտ մնաողը զլիաւոր նիւթը կը կազմէ իսկ քարը իբրև ազուցում մը, թէև թիւ 11ին մէջ առու հակառակն է:

Թօփրաքզաւէէն ելած ու մասամբ Լոնտոն և մասամբ Պերլին պահուած վահաններէն, (Ռուսաս Բ', որդւոյ Արգիստեայ և Ռուսաս Գ', որդւոյ Երիմնասայ), կ'արժէ յիշատակել:

27. Պերլինու հաւաքածոյին վերաբերող ամենանշանաւոր կտորն զարդաքանդակի տեսակետով: Այս փնասուած վահանին կը վերաբերին դեռ եօթն փոքրիկ կտորներ: Նա ունի ասսուրական ոճի մօտեցող բարձրաքանդակներ երեք համակերպոն բոլորակներու մէջ. առաջնոյն և երրորդին վրայ կան քալող առիւծներ, իսկ միջինին վրայ միեղջերու մը: Տրամագիծն է 0.5 մետր: Ներքին կամարածեկն մէջ կան մէկ խոշոր և մէկ փոքր ունելիք մը: Արտաքին եզերաց վրայ կը գտնուի Ռուսաս Գ' բևեռագիր արձանագրութիւնը: Կրետականին հետ նմանութիւններ թող հոս յիշուած ըլլան:

28. Վերջնապէս պղնձէ տաշտ մը, ուրուն վրայ մեհենական նշաններ կան, ինչպէս նաև զահոյքի կտոր մը, որ նոյնպէս մեհենական զրերով զարդարուած է, կը ցուցնեն թէ իտալի թագաւորաց հպատակները, որոնք Թօփրաքզաւէի տաճարին

գեղեցկացումին մասնակցեցան, տարբեր տեսակ գիր մը կը գործածէին. նոյն կամ նման փորձասիական կամ հետիտեան կոչուած նշաններու հետ՝:

Թոյնք կը յիշատակեն թէ երկաթի առաջին գործածութիւնը գտնողները խալիւքները եղան, որոց հետ նոյն կամ միւր ձաւոր ազգական կը համարուին հիւսիսակողմ բնակող խալիւքներ:

Թօփրաքգալէի մէջ եղած գիւտը կու գայ հաստատելու այս աւանդութիւնը: Երկաթը գլխաւոր մետաղն էր զէնքեր, կտրելու գործիներ, զամի նման բաներ շինելու համար, մինչ պղինձը քիչ անգամ յերեան կու գայ: Այս բոլորովին կը համապատասխանէ այն իրողութեան, որ Ասորեստանի մէջ 700էն Ն. Ք. ի վեր պղինձը նուազեցաւ և երկաթն եղաւ սովորական նիւթ զէնքեր և այլ գործիներ շինելու, այնչափ որ Սարգոնի ժամանակ աժանագոյն և սիրուած մետաղն էր ուրիշ անթիւններ պատրաստելու համար ալ, թէև երկաթի առաջին անգամ յերեան գալը Ասորեստանի արքայ Քե (884-860) ժամանակներն է:

Թօփրաքգալէի մէջ գտնուածը կը համաձայնի Սարգոնի ժամանակ գտնուածին հետ: Ուրեմն խալիւքաց և Ասորեստանեայց մօտ զարգացումը գրեթէ զուգահեռական ընթացած են և երկաթը Հայաստանէն Ասորեստան եկած ըլլալու է: Սարգոնի պալատան մէջ գտնուած երկաթի մեծ բազմութիւնը թերեւ մասամբ աւար բերուած է Ռուսաս Սի հետ պատերազմներու ժամանակ:

29. Թօփրաքգալէի ժայռերուն վրայ ամէն տեղէ դուրս կ'ենին նետի և նիզակի ծայրեր տեսակ տեսակ ձևերով: Խոշոր մկնիկի ծայրեր սակաւաթիւ են. երբեմն կը գտնուին մեծ դանակներ. իսկ Գաննոփոնի նկարագրած խալիւքական զէնքերու նմաններ չկան, որ է սուր. Յայտնապէս

խալիւք ևս Պարսկաց նման հեռուէն և բարձրէն կոռելու յատուկ զէնքեր ունէին քան մօտաւոր կռուի, ինչպէս որ իրենց երկրին դիրքն ալ կը պահանջէր: Հարկուաւոր երկաթէ զէնքերու հաւաքածոյն մէջ գրեթէ բոլորովին կը կորսուին պղինձայ կամ ուրիշ տեսակ մետաղէ շինուածները. սակայն յիշուելու արժանի են որսիդիանէ շինուած մի քանի կտորներ և դանակներ, պղինձ նետի ծայրեր, և նոյնպէս զոյգ մը շատ գեղեցիկ նետի ծայրեր, ոսկրէ:

Այս ծայրերը ամէն տեսակ երկայնութեամբ և լայնութեամբ կան: Սակաւ թուով կան նաև երկաթեայ անկիւնաւոր սլաքներ. նմանապէս երկաթէ տապար մը և թիականման երկաթէ խոփ մը, շատ նահապետական:

Ե.

Կ Ա Խ Ա Չ Ո Ր Ծ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Խեցեղէն տախտակներ կը ծառայէին իբր գրելու նիւթ: Մինչև ցարդ խեցեղէն մէկ տախտակ միայն ծանօթ էր, զոր վանի ամերիկեան քարոզիչն Dr. Raynolds, — մեր պեղումներու յորդորիչ և քաջախիղ — Ամերիկա խրկած է: Մենք գտանք շատ մը անգիր տախտակներու հետ նաև գրուածներ:

36. Այսպէս, նամակ մը առ Ռուսաս Ք, արքայ Սակաստարասայ, որ խալիւքաց հարկատու երկիր մ'էր պետութեան առ մենահէլ սխալին կողմերը: Կը խօսուի շինութեան մը վրայ, որուն նաև Մաննացիք կը մասնակցէին:

37. Թիւերու ցուցակ մը, ոմանք չափ մը կը ցուցնեն:

Ուրիշ երկու հատակտորներ 'հաշիւ մը կը բովանդակեն:

39. Դաշնագիր կրող տախտակի մը պատրուակին վրայ կոխուած է կնիք մը. և սա անոր համար կարևոր է, վասն զի կը ներկայացնէ կառքի վրայ դրուած նաւթ թափող մը կամ յառաջխաղացումն: Այդ

թափորը խաբելնական արձանագրու-
թիւններէն զբաւոր միայն ծանօթ էր, մինչ
հոս չորս օրինակ ունինք անոր պատկե-
րէն: Նաւին և կառքին հետ նաև մարդու
պատկեր մը կայ, որ Լայի անասունին
կ'ընկերէ:

40. Խեցեղէն տախտակ մը, որուն վրայ
հերովիթեան նշաններ կան, կը ցուցնէ
թէ նաև Հեփտեան կամ նման հերովիթ
մը գործածողներու մօտ խեցեղէն տախ-
տակներ կը ծառայէին իբր գրելու նիւթ.
սակայն դժուարաւ կրնայ հաստատուիլ թէ
այդ ժողովուրդներու մօտ կանէ տախ-
տակներու գործածութիւնն իսաղեանց մի-
ջոցով կատարուած ըլլայ. վասն զի շատ
հին ժամանակներու մէջ արդէն աստու-
բերէնը կաւի վրայ կը գրուէր ի կապա-
ղովկիա:

Պերլինու ըմպանակն (տես թիւ 28) և
այս տախտակը յայտնապէս իսաղեանական
պետութեան արևմտակողմէն բերուած են,
և կը ցուցնեն թէ Ուրարտուի այն թա-
գաւորները որոնք թոփրաքաղէի տա-
ճարը լինցուցին և անոր վերջնական ձևը
տուին, արդէն հպատակ կամ «դաշնակից»
թագաւորներ ունէին, որոնք այս սեռակ
հերովիթ գործածող ժողովուրդներու կը
վերաբերէին, որ է կապաղովկոյ կողմե-
րէն: Ասոնցմէ ընծայուած ըլլալու է ըմ-
պանակն և ասոնցմէ գրուած՝ նամակը:

Աստուրական ազդեցութիւնը, որ կը
նշմարտի թոփրաքաղէէն ելնող խեցեղէն
իրաց մէջ, թերեւ նաև կոժեբու և սա-
փորներու վրայ ալ տեսնուի: Այլուստ,
կաւագործութեան արուեստը իսաղեանց
մօտ կամ ինքնուրոյն է և կամ ուրիշ
երկրի մը հետ կապեր կը ցուցնէ:

Սափորներէն յիշենք հետեանքները:

Չորս հատ ունելիքաւորներ, որոց շըր-
թունքները քիչ մը դէպ ի դուրս ծած-
կ են. կաւը մթազոյն է և արուեստական
կերպով լաւ յղուած: Ասոնցմէ մեծա-
գոյնը գրեթէ 16 հրդեհոր քարձրութիւն
ունի:

Մեր ուշագրութեան մասնաւոր առար-
կայ եղաւ սափոր մը որուն ստորին մասը

սուր է և չկրնար առանց ուրիշ յենարան
մ'ունենալու հարթ գետնի վրայ կանգուն
կենալ: Սպիտակագոյն կաւէ է շինուած և
այնչափ յղկուած չէ:

Կան նաև շատ մը պտուկներ, խրա-
փանով կամ առանց խափանի:

Սակայն իսաղեանց խեցեղէն արտադրու-
թիւնն ամենէն աւելի դուրս կը ցատկէ
ահագին մեծութեամբ կարասներու կամ
թակոյկներու շինութեան մէջ, որոց վրայ
տեսականութիւն և արուեստի կատարելու-
թիւն կը փայլին: Ասոնք առ նուազն երկու
տարբեր կաղապարներով մեզի կը ներ-
կայանան:

ա. Մեծ կարասները մատանին մէջ, —
Մատանի տեղոյն պեղման միջոց մենք
անմիջապէս նշմարեցինք վերին ծայրեր
խոշոր սափորներու. զգուշութեամբ բե-
կորները դուրս հանելով — վասն զի շէնքին
կործանման միջոց անոնցմէ շատեր ջախ-
ջախուած էին — տեսանք որ անոնք խոշոր
կարասներ էին թուով 20—25, որոցմէ
իւրաքանչիւրը կրնար 5(0)էն 6(00) լիտր
առնուլ: Մեզի յաջողեցաւ այս կարաս-
ներէն երկուքը գրեթէ անփաստ դուրս հա-
նել: Ասոնք իրենց ձևովն և մեծութեամբ
շատ կը նմանին Անդրկովկասու մէջ դեռ
մինչև այսօր գործածուած գինւոյ կարաս-
ներուն, մանաւանդ վրացացիին: Եր-
կուքին ալ, իրենց բերնէն քիչիկ մը ստու-
րե, փորուած կամ մանաւանդ տաղելով
նշանակուած է իրենց բովանդակութիւնը,
իսկ չափը անօթածն նշանով մը իւրա-
քանչիւրին վրայ դրուած է, որ է 5(0)
լիտրէն 6(00)ի մէջ: Մէկ հատին փորին
վրայ կայ անծանօթ տառերով գրուած
արձանագրութիւն մը:

բ. Կարասներ գօտեղարդերով, բեռա-
գրերով և կենդանապատկերներով, — քաղ-
մաթիւ բեկորներու վրայ, որոնք փորի
մասին կը վերաբերին, կան մէկ կամ եր-

1. Մեծ նեղութեամբ անոնք բերանցան Ամերիկացի
քաղցաց տունը, ուր կը պահուին զեռ մինչև չիմայ:

2. Հրատարակուած ի Verh. des 13. internat. Ori-
entalisten-Congresses t. 188, պատկեր 7.

կու գիծ գօտիններ, որոնք մատերով շի-
նուած են: Շատերն ասոնցմէ ունին նաեւ
շատ մը կտորներ, ընդհանրապէս կարասին
փորի մասէն, որոնց վրայ շատ զարմանա-
լի կերպով կենդանապատկերներ քաշուած
են: Կարասի յղուած փողին վրայ կայ
ընդհանրապէս չորքոտանի մը հորիզոնա-
կան դիրքով կեցած, իսկ ուրիշ զազան
մը վարէն դէպ ի վեր ուղղահայեաց դիր-
քով կեցած է և կը լափէ յիշեալ չորքո-
տանին՝ որ իրեն որսն է:

Փազանը միշտ մի և նոյն դիրքն ունի,
իսկ իւր որսը երբեմն կծկած և երբեմն
ոտքերն լայնած է մինչև զազանին մէջքը:
Փազանը հաւանականաբար առանց բաշի
առիւծ է, իսկ չորքոտանին արջառ մը
առանց եղջիւրի:

Չանազան բեկորներ քովէ քով բերելով
տեսնուեցաւ թէ անոնք ամբողջութիւններ
կը կազմեն, — հակադաս կարասներ —
որոնց փողի մասին վրայ գտնուող կենդան-
ւոյ զուխներ և ստորեւ բեռագիր տա-
ռերով նշանակուած չափերը շատ լաւ
գիրաւ կը լրացնեն, ինչպէս նաեւ փորին
վրայ գտնուող գօտիները: Կարելի է բո-
լորովին հաստատել թէ, ամբողջ կարաս-
ները այս նշաններն ունէին, նոյնպէս
պէտք է նաեւ հակառակն ըսել, քանի որ
բեկորներու աճագին մաս մը սոյն յատ-
կանիշերը կը կրեն:

Թուրքաքաղէի պեղումներու ժամանակ
գտնուեցան նաեւ նկարուած անոթներ: Խե-
ցեղէն սափորանման մեծ անոթի մը վրայ
կան քալող թռչուններ (իւրաքանչիւր 5
հրդմ. երկայն), որոնց վզի մասը մուր
կարմիրով՝ աղօտ կամ սկար գունով նը-
կարուած է, և իմ աչքերուս տեսնուեցաւ
թէ մանրակազոյն գիծ մ'ալ կայ այդ
գունին վրայ: Անոթը ունի առուուտի
ձևով բերան մը, առանց որ և է ուրիշ
յաւելուածի: Ստորին մասը կտրած ըլ-
լալուն համար կը պակսի. իսկ ֆուսքած
մասին բարձրութիւնն է $26\frac{1}{2}$ և տրա-
մագիծը $22\frac{3}{4}$ հրդմ:

Միկենեան ժամանակի անոթներու վրայ
ևս կան նկարուած թռչուններ, անոնք

սակայն չեն քալեր այլ կը թռչին ընդ-
հանրապէս և կամ գէթ թւերնին տարա-
ծուած դիրք մ'ունի: Դիպիլոնեան (Dipyl-
lon) ոճն ունի կեցող թռչուններ:

Ամէն պարագայի մէջ զգուստին է
չնշմարել այս պատկերին մէջ առնչու-
թիւն մը Միկենաց հետ, քանի որ ամե-
նահին յունական արուեստը թռչուններ
կ'ընծայէ անոթներու վրայ, մինչ աւելի
հին և նախապատմական ժամանակաց
խեցեղործութիւնն յառաջակողման Ասիոյ
և Եւրոպայի՝ չնկարել թռչուններ, ինչ-
պէս կը վկայէ Հուբերտ Շմիտ:

Էգէական—միկենեան խեցեղէն անոթնե-
րու վրայ աղօտ գոյնով նկարչութեան
հետ կը տեսնենք նաեւ զՆարակ»ի նկար-
չութիւն մը: Վերջին արուեստս իւր
սկիզբն առած է Կրետէի մէջ, ինչպէս որ
ամէն մարդ կ'ընդունի, աւր առաջին ան-
գամ Քամարէս կոչուած անոթներու վրայ
նա գործածուած է, որ անտարակոյս ա-
րուեստի զազաթնակէտը կը ներկայացնէ:
Այդ արուեստը ուրեմն կը հասնի մինչև
Փետտոսի և Կնետոսի պալատանց հնու-
թեան ժամանակները, որ է այնպիսի ժա-
մանակ մը, յորում Կրետէի վրայ տակա-
ւին ազգով Յոյն բնակիչներ երթէք չը-
կային:

Սորեմն « Նարակ »ով նկարչութիւնը
«կարիական» ժողովուրդներու գիւտն է:

Անոր համար անակնկալ մը եղաւ ինծի,
երբ մեր հաւաքածոյի բազմաթիւ անոթ-
ներու վրայ բացի աղօտ նկարչութենէն
նաեւ Նարականման ծեփ մ'ալ նշմարեցի:
Այսպէս վերոյիշեալ մեծ կարասներու նը-
ման անոթոց բեկորներու, ինչպէս նաեւ
սկուտեղներու կամ ունեղեքաւոր տաշտե-
րու վրայ, որք չափերով օժտուած են:
Այդ բեկորներու մեծամասնութեան վրայ
Նարականման ծեփը բաց կարմիր է,
քանի մը հատին վրայ սև, իսկ քիչերուն
վրայ աւելի նուազ փայլուն:

Այս արուեստով են նաեւ

57. Շատ մը տափարակ տաշտեր,
(որոցմէ մէկն մանաւանդ շատ լաւ պա-
հուած է, ունենալով 25 հրդմ. տրամա-

գիծ իսկ 6¹/₄ բարձրութիւն), որոց շըրթունքը շատ դուրս ծռած են, Ներսէն և դրսէն կարմիր փայլուն ծեփ ունին:

58. Բեկոր մը անօթի մը վերի մասին, կարգէ դուրս նուրբ, կանոնաւոր, շատ փայլուն և կարմիր ծեփ մ'ունի:

59. Անօթ մը (14.5 հրդմ. տրամագծով) փայլուն և շատ կարմիր ծեփով, որուն մէջ տերեւանման զարդեր փորագրուած են: Անօթս ունի ունելիք մը և խողովակիկ կամ բերան մը՝ մէջի հեղուկը դուրս վազեցնելու համար. իսկ յատակը իւր մեծութեան համեմատութեամբ շատ փոքր է, ինչպէս որ ինձ անդրադարձուց Դելբրուք (R. Delbrück), և այս բանս միկենեան ժամանակի յատկանիշներէն է: Եւ իրարի թոփրաքալէի այս անօթը էական կէտերու մէջ կը համաձայնի նոյն ձևով միկենեաններու:

60. Փոր ունեցող անօթ մը (իւր 25 հրդմ. տրամագծով և 23 բարձրութեամբ), առանց որ և է զարդու մը. բերանը, որ առուուտած է, կտորուած է բայց ցարդ կայ: Նաև ասոր վրայ կարմիր ծեփը կանոնաւոր և փայլուն է:

Իմ ունեցած տպաւորութիւնս, թէ այս անօթներու վրայ նշմարուած ջնարականման ծեփը կաւագործութեան մէջ առանձնայատուկ եզականութիւն մ'ըլլայ, հաստատուեցաւ մասնագէտներէն:

Հուրէրդ Շմիտ ընդունեցաւ թէ անոնց վրայ կայ ջնարականման ծեփ մը, բայց ոչ միկենեան իմաստով ջնարակ մը: Խալդեացը ուրիշ յատուկ արուեստ մը ենթադրել կու տայ:

Դրագընդորֆ (Dragendorff) կ'ըսէ թէ այս ծանօթ հին արուեստով կատարուած չէ, որ անօթին վերին երեսը կը մաքրէր ու կը յղկէր գոյն տալու համար. այլ հոս ներկը քսուած է զրեթէ այնպէս ինչպէս Յունաց քով ջնարակը, բայց սա Յունաց ջնարակի հետ նոյն չէ: Յունաց մօտ յայսպիսի արուեստ մը անծանօթ է մեզ:

Այս ծեփին բուն էութիւնը հասկնալու համար պէտք էր քիմիական տարրալու-

ծութեան դիմել: Իեկորի մը վրայ այսպիսի գործողութիւն մը կատարելէն վերջ Գոբերտի (R. Kobert) ինծի խրկած տեղեկութիւնները հետեւեալներն են.

1. «Հին անօթներու վրայ տեսնուածին հակառակ, մեր կտորին վրայէն կարելի եղաւ դանակով մը վերցնել ամբողջ կարմիր խաւը, առանց նեղութեան: Այս բանս Դրագընդորֆ արդէն հասկցած էր և հետեւաբար գոյնը քսուած է կ'ըսէր: Նաև ես պէտք եմ հետեւեալն հանել, քանի որ այնքան դիւրին քակուեցաւ, թէ կարմիր փայլուն խաւը կրնայ քսուած ըլլալ:

2. Սակայն քիմիապէս այս կարմիր խաւը բուն անօթի նիւթին հետ այնքան նման է, որ սա հետեւեալը հանել ստիպուած եմ. լքթէ երէք քսուած է, այն աստե՛ն այս քսուածն ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ անօթի մի և նոյն նիւթն, միայն թէ առաջուց աղէկ մը կիզուած և նուրբ կերպով փոշիացուած է:

3. Ինչպէս որ անօթի գլխաւոր նիւթին վրայ յայտնի կը տեսնուի, նա տկար կերպով միայն եփուած է, այնպէս որ եփմամբ առաջ եկող կարմիր գոյնը հոն տկար է ու և ոչ իսկ մինչև ներսի կողմ կը թափանցէ: Դիւրաւ կարելի է, յետ բեկորի մը երկու երեսներուն փայլուն խաւը վերցնելու, վրան երեք խաւ նշմարել, որ է միջին մը սև ու մութագոյն և կարմրագոյն մը անոր վերի և վարի կողմը:

4. Մանրադէտ գործիքով դիտելով կը տեսնուի որ այդ գլխաւոր նիւթին մասնակիները իրարու հետ լաւ զանգուած չեն և թէ ոմանք երկուք կը բովանդակեն իսկ այլը ոչ. վերջիններս ճերմակի զարնող գորշ գոյն մ'ունին, իսկ առաջինները կարմիր կամ մութ են: Ասկէ կը հետեւի թէ գլխաւոր նիւթի եփումն շատ անկատար էր:

5. Իսկ կարմիր փայլուն խաւը մանրադէտով քննելով տեսնուեցաւ թէ անիկայ կը բաղկանար հաւասար ու շատ նուրբ կարմիր մասնիկներէ, որ միայն լաւ եփմամբ և փոշի զարձնելով և ապա դարձեալ եփելով կարելի էր:

6. Արդ, անոնց շինութիւնը հետեւալ

կերպով կը կատարուէր: Մի ե նոյն նիւթէն կը պատրաստուէր անհարթ պտուկը ե ցնարակը, բայց վերջինս նկարուելէն կամ քսուելէն առաջ արդէն անգամ մը եփուած ե փոշիացած է. յետոյ մեծ խնամքով կը յղկուէր ե կը քսուէր անօթին վրայ, ե անօթը դարձեալ կարճ ժամանակ մը կը շնոուցուէր, որպէսզի ջնարակը գլխաւոր նիւթին կպչէր, թէն այդ չէր բաւեր զինքը ստորին խաւերու հետ լաւ մը միացնելու:

7. Կարմիր խաւը գրեթէ այնչափ երկաթ միայն կը բովանդակէ որչափ իրեն տակը գտնուող խաւերն: Այս պարագայս է որ զիս կը ստիպէ ընդունելու թէ երկուքն ալ միեւնոյն նիւթէ շինուած են:

8. Զնարակի մասունը չկայ մէջը: Ուրեմն իրապէս կայ գունաւորում մը, թէն այն բուն անօթի նիւթովն է, բայց մասնաւոր կերպով աշխատուած: Արդեօք «միկենեան» զարգացած արուեստի նախնական աստիճանն մ'է այս: Ունի՞ առջնչուծին մը արեւմտքի հետ: Հարցումն երկրորդը հաստատելու է ըստ Յաճնի կարծեաց:

Թոփրաքգալէի անօթներ շատ կը համաձայնին իրենց արուեստով ե ճաշակով (մասնաւորապէս դուրս ծած շրթունքներով) Գորդիոնին խեցեղէն անօթներուն, զորս Գէօրտէ պեղելով հանեց:

Փոխզական կարմիր ու սև գունով կտորներն ունին մի ե նոյն փայլուն ծեփը ինչպէս խաղիականները, ե ծեփը կը թափանցէ երկուքին վրայ ես մինչև աստիճան մը, ինչպէս կտորներու վրայէն կը տեսնուի, ե այս նշանն մ'է երկու կողմէն փոխադարձաբար անձուկ կապի մը:

Գամամը նման գունաւորում մը անօթներու վերին երեսին ե այս քսուածի յղկում մը կը գտնուի, բացի փոխզական կաւագործութեան արուեստէն, նաև Տրոյիոյ մէջ, Պերգամոնեան երկրէն Եփեսոսի վրայ յատալ ճան ջնարակի գիւտը. յետոյ Եգիպտայն, Պարոսէն, Մեւրոսէն, Թերայէն ելնող կտորներու վրայ: Խաղիք ե Փոփու

զացիք կը յղկէին քսուածը. մինչ երեսացւոց ըրած գիւտով, որ յետոյ Միկենեանց մօտ տարածուեցաւ, յղկման պէտք չեղաւ: Այդ գաղտնիք մ'էր Կրետացւոց ե Թերացիք փորձեցին անոր նմանիլ, բայց փայլը միայն յղկմամբ կրցան առաջ բերել:

Թրգմ. Հ. Յ. ԱՍՏՈՐԵԱՆ

Շարայարեկի

ՈՒՐՈՒԱԳԻԾ ՊԵՏԱՌԻԹԵԱՆ ՀԱՅՈՑ

Ի ՍԿՋԲԱՆԷ ՄԻՆՁ

ՅԱՐԵԱԳՈՒՆԻ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆՆ

Ուրսայի ստիպման վրայ Ուլուսուն ապրտամբեցաւ, Սարգոն հարկադրուեցաւ դէպ հիւսիս ելնել, իր ներկայութիւնն բաւեց Ուլուսունի հնազանդութիւնն ձեռք բերելու: Հայրենասէրն Ուրսա միշտ իւր ծրագրոյն հետամուտ՝ Սարգոնի հեռանալուն (715) Ուլուսունը կրկին իրեն հպատակեցուց ե զաւակն պատանդ առաւ: Սարգոն ստիպուեցաւ մեծ բանակաւ Ուրսայի վրայ գնալ, ճակատեցաւ Ուրսայի ե անոր զաշնակցաց դէմ (714), Ուրսա յաղթուելով մատակ ձիւ մը վրայ հեծնելով փախաւ ու ամուր տեղեր ապաստանեցաւ: Հինգ ամիս լեռներն թափառեցաւ հալածուելով Սարգոնէն: Ասորեստանեայն Ուրսայի 260 ձիաւորներն գերի բռնեց: Ուրսայի միակ հաւատարիմ մնացած էր Մուսաիրի Ուրգանա՝ Թագաւորն, Սարգոն

1. Ուրգանայի կնիքն՝ Լահէի Թագարանն կը գտնուի: Այս կնիքն բթամատի հաստութեամբ երկար ե զլանաձև սև քար մ'է՝ որոյ վրայ բնւոնագրերու պատկերներն կը գտնուին: Պատկերն է Թեւաւոր մարդ մը որ իր երկու ձեռքերով երկու թռչուններու վզէն բռնած է: Արձանագրուած թան թարգմանութիւնն է.

Կնիք Ուրգանայի
Արքայի Մուսաիրի